

De rol van genderverschillen in de relatie tussen religiositeit en sociale integratie van vluchtelingen in Nederland.

Student: Caroline den Boer (5670330)

Begeleider: Fenella Fleischmann

Tweede lezer: Thomas de Vroome

Datum: 30-06-2016

Aantal woorden: 8777

Samenvatting

Religieuzere Turkse en Marokkaanse moslims in Nederland blijken minder contact te hebben met autochtonen dan minder religieuze moslims. In eerdere onderzoeken was er echter geen aandacht voor verschillen tussen mannen en vrouwen in de relatie tussen religiositeit en sociale integratie. Ook is de relatie nooit eerder aangetoond bij vluchtelingengroepen in Nederland. Aan de hand van de theorie van voorkeuren, gelegenheden en derde partijen wordt voorspeld hoe de sterkte van de relatie tussen religieuze participatie en sociale integratie en religieuze identificatie en sociale integratie verschilt tussen mannen en vrouwen. De resultaten van de multivariate regressie wijzen erop dat er geen verschil is in de sterkte van de relatie tussen mannen en vrouwen, maar voor Somalische, Iraanse, Irakese en Afghaanse vluchtelingen blijkt de relatie tussen religiositeit en sociale integratie anders te zijn dan voor Turkse en Marokkaanse moslims.

Introductie

Aan het eind van het jaar 2015 is er wereldwijd een recordaantal, namelijk 65,3 miljoen, mensen op de vlucht voor oorlog en geweld (UHNCR, 2016). In Nederland is het aantal asielaanvragen door vluchtelingen sterk gestegen (CBS, 2016). Daardoor was de vluchtelingenproblematiek, aan het eind van het jaar 2015, voor Nederlanders het grootste nationale probleem (SCP, 2015). Sommigen zijn bang dat moslimmigranten in de toekomst teveel invloed krijgen door de instroom van het hoge aantal vluchtelingen (SCP, 2015).

Angst voor moslims is onder andere veroorzaakt door verschillende aanslagen van moslimextremisten, zoals in Parijs en Brussel (Statham & Tillie, 2016). Angst en vooroordelen tegenover moslims en de islam wordt islamofobie genoemd (Kunst, Sadeghi, Tahir, Sam, & Thomson, 2016). Islamofobie leidt tot tegenstrijdige attitudes over integratie tussen migranten en autochtonen, waardoor de integratie van migranten verhinderd wordt (Kunst et al., 2016). Een manier om vooroordelen tussen groepen te verminderen en de sociale integratie te bevorderen, is om verschillende groepen met elkaar in contact te brengen (Pettigrew & Tropp, 2006). Sociale integratie gaat over de sociale afstand tussen Nederlanders en migranten (Huijnk, Dagevos, Gijsberts & Andriessen, 2015). In dit onderzoek wordt sociale integratie gedefinieerd als de mate van het contact tussen vluchtelingen en autochtonen. Een autochtoon wordt, in lijn met de definitie van het CBS, gedefinieerd als een persoon van wie beide ouders in Nederland zijn geboren. Een allochtoon is een persoon van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren.

Het Nederlandse integratiebeleid is steeds meer gericht op sociaal-culturele integratie en identificatie met Nederland (Weiler, Smitt & Yska, 2014). Echter, recent werd minister Asscher, van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, verweten dat hij geen beleid heeft voor het samenleven van verschillende bevolkingsgroepen (Bhikie, 2016). Al sinds 2002 is de groei in het aantal contacten tussen etnische minderheden en autochtonen gestagneerd (Vervoort & Dagevos, 2011). Dit heeft mogelijk te maken met het ruwere maatschappelijke klimaat tegenover allochtonen in Nederland (Vervoort & Dagevos, 2011). Bevolkingsgroepen dreigen steeds meer langs elkaar heen te leven, waardoor er een kloof ontstaat tussen allochtonen en autochtonen (Bhikie, 2016). De islam blijkt een belangrijke grens te vormen tussen de autochtone bevolking en migrantengroepen (Statham & Tillie, 2016). De islam wordt dan ook vaak gezien als een obstakel voor de integratie van migranten (Foner & Alba, 2008). Sterk religieuze moslims hebben minder contact met autochtonen dan minder religieuze moslims (Maliapaard & Phalet, 2012). Sterk religieuze moslims zijn dus minder goed sociaal geïntegreerd en een minder goede sociale integratie betekent een grotere kloof tussen bevolkingsgroepen. Dit baart zorgen voor de sociale integratie van het hoge aantal vluchtelingen dat in Nederland asiel aanvraagt, waaronder zich ook moslims bevinden.

Er is uitgebreid onderzoek gedaan naar de sociale integratie van migranten in Nederland (Martinovic, 2010). Ook de relatie tussen religie en sociale integratie is onderzocht bij Turkse en Marokkaanse Nederlanders (Maliapaard & Phalet, 2012; Tubergen, 2007; Riele, 2009). Religieuzere moslims blijken meer contact met allochtonen en minder contact met

autochtonen te hebben dan minder religieuzere moslims (Maliapaard & Phalet, 2012). Verklaringen hiervoor zijn dat moslims meer voorkeur hebben voor contact met individuen van dezelfde religie en dat religieuzere moslims meer gelegenheid hebben op contact met allochtonen door middel van moskeebezoek (Riele, 2009). Een andere verklaring is dat de negatieve houding van autochtonen tegenover moslims leidt tot minder gelegenheid voor het ontstaan van interetnisch contact (Huijnk et al., 2015). Het is onbekend of de relatie tussen religie en sociale integratie voor mannen en vrouwen hetzelfde is. De hoeveelheid moskeebezoek van mannen en vrouwen verschilt (Maliapaard & Gijsberts, 2012). Daarnaast identificeren moslimvrouwen zich sterker met hun geloof dan moslimmannen (Maliapaard & Gijsberts, 2012). Vanwege de mogelijke voorkeur die religieuzere moslims hebben voor contact met allochtonen, is het te verwachten dat vrouwen meer voorkeur hebben voor contact met allochtonen dan mannen, omdat ze religieuzer zijn. Dit zou betekenen dat de relatie tussen religieuze identificatie en de hoeveelheid contact met allochtonen voor vrouwen mogelijk sterker is dan voor mannen. Daarnaast is het mogelijk dat autochtonen minder snel contact met moslimvrouwen aangaan dan met moslimmannen, omdat vrouwen religieuzer zijn waardoor hun waarden en normen mogelijk sterker afwijken van autochtonen dan die van mannen (Maliapaard & Gijsberts, 2012). De negatieve relatie tussen religieuze identificatie en sociale integratie is mogelijk sterker voor vrouwen dan voor mannen. Moslimmannen blijken vaker naar de moskee te gaan dan vrouwen, dus zij hebben meer gelegenheid om allochtonen te ontmoeten (Riele, 2009). Daarom is het mogelijk dat de relatie tussen religieuze participatie en de hoeveelheid contacten met allochtonen sterker is voor mannen dan voor vrouwen. Naar mijn weten is er nog geen onderzoek gedaan naar eventuele verschillen tussen mannen en vrouwen in de relatie tussen religie en sociale integratie. De vraagstelling van dit onderzoek is dan ook: *In hoeverre verschilt de relatie van religiositeit en sociale integratie tussen moslimmannen en moslimvrouwen uit de grootste vluchtelingengroepen in Nederland?*

Het doel van dit onderzoek is om de te testen of de sterkte van de relatie tussen religie en sociale integratie voor mannen en vrouwen verschilt. Daarnaast maakt dit onderzoek duidelijk of de relatie tussen religie en sociale integratie, die bij Turkse en Marokkaanse moslims gemeten is, ook te generaliseren is naar vluchtelingengroepen.

Sociale contacten en religie

Om de sociale contacten van vluchtelingen in een context te plaatsen wordt er eerst uitgelegd welke sociale verbindingen vluchtelingen aan kunnen gaan. Vervolgens wordt de theorie van voorkeuren, gelegenheden en derde partijen gebruikt om uit te leggen welke factoren contact met allochtonen en autochtonen voorspellen. Tot slot wordt het concept religie en de relatie tussen religiositeit en sociale integratie beschreven.

Sociale verbindingen van vluchtelingen

Putnam (2007) maakt onderscheid tussen *bonding* verbindingen en *bridging* verbindingen. *Bonding* verbindingen gaan over de connecties van een individu met zijn of haar eigen groep (Kindler & Ratcheva, 2014). Deze verbindingen bestaan bij vluchtelingen uit familierelaties en relaties met de eigen etnische groep. *Bridging* verbindingen gaan over de connecties van een individu met de bredere samenleving (Kindler & Ratcheva, 2014). Dit zijn sociale verbindingen die vluchtelingen hebben met autochtonen. In de literatuur is er een discussie over of *bonding* verbindingen van migranten een barrière creëren voor de *bridging* verbindingen van migranten of juist faciliterend zijn voor de *bridging* verbindingen (Kindler & Ratcheva, 2014; Putnam, 2007).

Voorkeuren, gelegenheden en derde partijen

De sociale integratie van migranten neemt toe naarmate ze langer in Nederland verblijven (Martinovic, 2010). Een theorie die gebruikt wordt om interetnisch contact te verklaren, is de theorie van voorkeuren, gelegenheden en derde partijen (Kalmijn, 1998; Martinovic, Tubergen & Maas, 2009). De eerste verklaring van interetnisch contact is het voorkeursprincipe. Het voorkeursprincipe zorgt ervoor dat individuen hun sociale netwerk opbouwen door kennissen, vrienden en partners te kiezen die op hen lijken (Martinovic et al., 2009). Het achterliggende principe hiervan is homofilie, wat inhoudt dat overeenkomsten zorgen voor verbindingen tussen individuen (Mc Pherson, Smith-Lovin & Cook, 2001). Contact tussen mensen die op elkaar lijken, komt vaker voor dan contact tussen mensen die niet op elkaar lijken (Mc Pherson et al., 2001). Er zijn twee soorten homofilie. Statushomofilie is gebaseerd op gelijkheid in informele, formele of toegeschreven status (Mc Pherson et al., 2001). De tweede soort homofilie is gebaseerd op waarden, attitudes en opvattingen (Mc Pherson et al., 2001). Gelijkheid van waarden en meningen leidt tot wederzijdse bevestiging van elkaars gedrag en wereldbeeld (Kalmijn, 1998). Homofilie op

basis van ras en etniciteit creëert de sterkste scheidingen in netwerken gevolgd door leeftijd, religie, beroep en geslacht (Mc Pherson et al., 2001). Mensen met dezelfde religie zullen dus meer voorkeur hebben voor contact met elkaar dan met mensen die een andere religie of geen religie aanhangen. Homofilie op basis van religie is het sterkst wat betreft hechte bindingen en minder sterk wat betreft zwakkere bindingen zoals contacten op het werk (Mc Pherson et al., 2001). Mannen werken vaker dan vrouwen en bouwen hun netwerk meer op rondom hun werk, terwijl vrouwen vaker hun netwerk rond het huis of de school van de kinderen opbouwen (Kindler & Ratcheva, 2014; Mc Pherson et al., 2001).

Het tweede verklarende principe van interetnisch gedrag is gelegenheden. Dit is gebaseerd op de kans die een individu heeft op het ontmoeten van allochtonen of autochtonen (Martinovic et al., 2009). Deze kans hangt af van de groepsgrootte en de geografische spreiding (Kalmijn, 1998). Migranten die in minder etnisch geconcentreerde wijken wonen, ontwikkelen meer contact met autochtonen (Martinovic et al., 2009). Mannen, die vaker naar de moskee gaan dan vrouwen, zullen meer gelegenheid hebben om allochtone contacten op te doen dan vrouwen. Hoger opgeleiden hebben meer gelegenheid op ontmoeting met autochtonen, omdat ze in hun werk of opleiding voornamelijk autochtonen ontmoeten (Martinovic et al., 2009). Voor de gelegenheid om autochtonen te ontmoeten, speelt de taalvaardigheid van vluchtelingen een rol (Martinovic et al., 2009). Vluchtelingen die Nederlands spreken, zullen immers makkelijker contact maken met autochtonen dan vluchtelingen die nauwelijks Nederlands spreken. Andersom kan contact met autochtonen leiden tot een betere taalvaardigheid (Martinovic et al., 2009). Vrouwen beheersen de taal minder goed dan mannen, zij zullen dus minder gelegenheid hebben op contact met autochtonen (Martinovic, 2010).

Het derde verklarende principe voor interetnisch contact is derde partijen. Een derde partij kan bijvoorbeeld bestaan uit familie, de kerk of de staat (Kalmijn, 1998). Derde partijen beïnvloeden interetnisch contact indirect door bepaalde gedragsnormen die gelden voor de groep. De invloed van derde partijen bestaat uit twee elementen, namelijk groepsidentificatie en straffen (Kalmijn, 1998). Door groepsidentificatie internaliseert een individu de groepsnormen en daardoor zal hij of zij zich volgens de groepsnormen gedragen. Als een individu de normen niet internaliseert en ze vervolgens niet navolgt, heeft de derde partij macht om te straffen (Martinovic et al., 2009). Groepsidentificatie kan gebaseerd zijn op een gemeenschappelijke geschiedenis, maar ook op het gevoel anders te zijn dan anderen (Kalmijn, 1998). Hoe sterker de groepsidentificatie, hoe meer individuen de groepsnormen

internaliseren en hoe groter de kans op homogene sociale contacten (Kalmijn, 1998). Het internaliseren van groepsnormen kan zich namelijk uiten in de voorkeur voor contact met groepsleden (Martinovic et al., 2009). De islam kan als derde partij fungeren, omdat het geloof bepaalde normen voorschrijft. Bijvoorbeeld dat mannen en vrouwen religieuze praktijken en rituelen gescheiden uitoefenen (Sullins, 2006). Volgens het principe van derde partijen geldt dat hoe sterker een individu zich identificeert als moslim, hoe meer hij of zij zich zal gedragen volgens de normen van de islam en hoe sterker de voorkeur zal zijn voor contact met andere moslims. Onderzoek van Verkuyten (2007) toont aan dat een sterke religieuze identificatie van moslims in Nederland een relatie heeft met positieve gevoelens voor de religieuze groepsleden en bevestiging van de islamitische groepsrechten.

Contact met autochtonen

De hoeveelheid contact met allochtonen en autochtonen hoeven elkaar niet uit te sluiten (Maliepaard & Phalet, 2012). Vanuit de theorie van voorkeuren, gelegenheden en derde partijen is er geen aanwijzing dat religieuzere moslims minder contact met autochtonen aangaan. Voor contact zijn echter twee partijen nodig. De theorie van voorkeur, gelegenheden en derde partijen kan ook gebruikt worden om te voorspellen in welke mate autochtonen contact met allochtonen aangaan (Martinovic, 2010). Uit onderzoek van González, Verkuyten, Weesie en Poppe (2008) blijkt dat ongeveer de helft van de autochtonen negatieve gevoelens heeft tegenover moslims. Volgens Huijnk et al. (2015) verkleint dit de gelegenheid op het ontstaan van interetnische contacten. Symbolische bedreiging en negatieve stereotypen zorgen bij autochtonen voor vooroordelen over moslims en conflicterende identiteiten en waarden kunnen tot negatieve etnische relaties leiden (González et al., 2008). Religieuzere moslims hebben conservatievere opvattingen over vrouwenemancipatie en homoseksualiteit dan minder religieuze moslims (Maliepaard & Gijsberts, 2012). Het gedrag, wereldbeeld en de waarden van religieuzere moslims zijn mogelijk meer in strijd met die van autochtonen dan die van minder religieuze moslims. De verwachting is dan ook dat autochtonen volgens het principe van homofilie vaker contact hebben met minder religieuze moslims dan met religieuzere moslims.

Religie

De sociale wetenschap past het concept religie op verschillende manieren toe (Woodhead, 2011). De meest gebruikte toepassingen zijn religie als geloof/betekenis, religie als identiteit en religie als gestructureerde sociale relaties (Woodhead, 2011). Religie als identiteit gaat

over het horen bij een religieuze gemeenschap waar religie het lidmaatschap van de groep bepaalt (Woodhead, 2011). Religie als relaties heeft overlap met religie als identiteit, omdat het ook gaat over het verbinden van individuen door religie. Religie als relaties is echter gericht op relaties tussen gelovigen, terwijl religie als identiteit religie juist ziet als een factor die onderscheid maakt tussen verschillende groepen (Woodhead, 2011).

Religie gaat over de vraag of een individu aangesloten is bij een bepaalde religie, maar dat hoeft nog niet te betekenen dat een individu ook persoonlijk betrokken is bij het geloof (Voas, 2007). De mate van religieuze betrokkenheid wordt religiositeit genoemd. Concreet gaat religiositeit over attitudes, gedrag en waarden van een individu (Voas, 2007). Religie is dus een multidimensionaal concept en kan aan verschillende factoren gemeten worden. Maliepaard & Gijsberts (2012) maken een onderscheid tussen religieuze participatie, religieuze identificatie en religieuze attitudes. Religieuze participatie van moslims uit zich door middel van gebed, moskeebezoek, halal eten en meedoen aan de ramadan. Religieuze identificatie gaat over de mate waarin het geloof belangrijk is voor een individu. Religieuze attitudes gaan bijvoorbeeld over hoe men denkt over trouwen buiten de religieuze groep.

Religieuze verschillen

Verschillende studies naar religie tonen aan dat vrouwen religieuzer zijn dan mannen (Miller & Hoffmann, 1995; Sullin, 2006). Vrouwen zouden meer belangstelling voor religie hebben, een grotere religieuze betrokkenheid tonen en vaker naar de kerk gaan dan mannen (Miller & Hoffmann, 1995). Miller en Hoffmann (1995) verklaren het geslachtsverschil in religiositeit aan de hand van de weddenschap van Pascal. Religieuze overtuigingen zijn wenselijk, omdat individuen niets verliezen door te geloven maar wel de mogelijkheid hebben om veel te verwerven (Miller & Hoffmann, 1995). Religieuze mensen zijn daarom risicomijdend, terwijl niet-religieuzen risiconemers zijn. Mannen zijn vaker risiconemers dan vrouwen en dit zou het verschil in religiositeit tussen mannen en vrouwen deels verklaren volgens Miller en Hoffman (1995). Stark (2002) gebruikt dezelfde argumentatie en suggereert dat het verschil tussen mannen en vrouwen in risicomijdend en risiconemend gedrag en ook in religiositeit een fysiologische basis heeft, omdat het verschil in criminaliteit tussen mannen en vrouwen ook deels een fysiologische basis heeft.

Moslimvrouwen in Nederland blijken zich meer met hun religie te identificeren dan moslimmannen (Maliepaard & Gijsberts, 2012). Het geloof is voor vrouwen dus belangrijker dan voor mannen. Echter, verschillende studies tonen aan dat moslimmannen religieus

actiever zijn en vaker naar de moskee gaan dan moslimvrouwen (Loewenthal, MacLeod & Cinnirella, 2002; Tubergen, 2006; Maliepaard & Gijsberts, 2012). Het verschil in religieuze participatie tussen mannen en vrouwen komt, omdat moskeebezoek voor moslimmannen verplicht is, maar voor moslimvrouwen niet (Maliepaard & Gijsberts, 2012).

Hoewel de religieuze identificatie van vluchtelingen en Marokkaanse en Turkse moslims relatief sterk is, vertonen moslims uit vluchtelingengroepen minder religieuze participatie dan Turkse en Marokkaanse moslims (Maliepaard & Gijsberts, 2012). De Somalische vluchtelingen vormen een uitzondering en vertonen wel meer religieuze participatie dan de andere vluchtelingengroepen (Maliepaard & Gijsberts, 2012). Het verschil tussen vluchtelingengroepen en Turkse en Marokkaanse moslims is mogelijk te verklaren doordat de groepsgrootte van vluchtelingen kleiner is en doordat moslims in Nederland bijna uitsluitend moskeeën van de eigen herkomstgroep bezoeken (Maliepaard & Gijsberts, 2012). Gezien de kleinere groepsgrootte van vluchtelingen zullen er minder moskeeën zijn voor vluchtelingen dan voor Turken en Marokkanen. Vluchtelingen wonen daardoor mogelijk verder van de moskee vandaan, waardoor de gelegenheid om de moskee te bezoeken kleiner is. Moslims die in de buurt van de moskee wonen, bezoeken de moskee vaker dan moslims die niet bij een moskee in de buurt wonen (Maliepaard & Gijsberts, 2012).

Religie en sociale netwerken

Veel migranten die zich in West-Europa vestigen, zijn afkomstig uit moslimlanden (Foner & Alba, 2008). In de Verenigde Staten ziet men religie als een factor die het aanpassingsproces van migranten in de samenleving faciliteert, terwijl men de islamitische religie in West-Europa ziet als een sociaal probleem en hindernis voor de integratie van migranten (Foner & Alba, 2008). Religie kan het aanpassingsproces van migranten faciliteren, omdat religieuze participatie en rituelen een gevoel van *belonging* en gemeenschap creëren (Hirschman, 2004). Kerken en religieuze instituties kunnen voorzien in sociale contacten die toegang geven tot informatie over huisvesting, werkkansen en andere problemen (Hirschman, 2004). Een reden waarom religie in Europa toch als hindernis voor de sociale integratie van moslims gezien wordt, is dat moskeeën de gerichtheid op de eigen groep zouden kunnen versterken (Riele, 2009). Religieuze instituties kunnen zowel een *bonding* als een *bridging* rol spelen voor de sociale netwerken van migranten (Allen, 2010). De *bonding* rol bestaat uit het bevestigen van de nationale of etnische identiteit en het beoefenen van bekende rituelen en transnationale contacten (Allen, 2010). De *bridging* rol bestaat uit het verbinden van migranten met de

breder samenleving (Allen, 2010). Uit onderzoek in de Verenigde Staten blijkt dat religie voor christelijke migranten zowel een *bonding* als een *bridging* rol speelt (Allen, 2010). Echter, voor islamitische migranten, die een minderheidsreligie aanhangen, speelt religie alleen een *bonding* rol (Allen, 2010).

In Nederland is er een verband tussen sociale integratie en de religiositeit van migranten gevonden (Tubergen, 2007; Maliepaard & Phalet, 2012; Riele, 2009). Moslims die de moskee vaker bezoeken, hebben in hun vrije tijd meer contacten met leden van de eigen groep en ze hebben minder vaak autochtonen op bezoek of in hun vriendenkring (Riele, 2009). Volgens Huijnk en Dagevos (2012) veroorzaakt religie voorkeur voor contact met leden van de eigen (religieuze) groep, omdat leden van de eigen groep meer op hen lijken. Dit is te verklaren volgens de principes van voorkeur en homofilie. Een andere verklaring is volgens het principe van gelegenheden. Moslims die vaker naar de moskee gaan, hebben een grotere kans hebben op contacten met leden van de eigen groep, omdat ze deze vaker tegenkomen in de religieuze samenkomsten (Riele, 2009). Er is een negatief verband tussen migranten die in hun vrije tijd grotendeels contact hebben met autochtonen en minder religieuze attitudes (Tubergen, 2007). Moslims met meer autochtone contacten identificeren zich minder met hun geloof, praktiseren hun geloof minder en hebben minder sterke religieuze attitudes (Maliepaard & Phalet, 2012). Daarentegen identificeren moslims met meer allochtone contacten zich meer met hun geloof, ze praktiseren hun geloof meer en ze hebben meer religieuze attitudes (Maliepaard & Phalet, 2012).

Verwachte verschillen tussen mannen en vrouwen

Moslims met meer allochtone contacten vertonen meer religieuze participatie, een sterkere religieuze identificatie en hebben meer religieuze attitudes, terwijl moslims met meer autochtone contacten minder religieus zijn (Maliepaard & Phalet, 2012). Moslimmannen gaan vaker naar de moskee dan vrouwen. De moskee biedt gelegenheid op het ontmoeten van allochtonen. Mannen zullen dus meer gelegenheid hebben om vaker in contact te komen met allochtonen dan vrouwen. Daarom zijn de verwachtingen dat:

Hypothese 1: Er is een positief verband tussen de religieuze participatie van moslimvluchtelingen en de hoeveelheid contact met allochtonen.

Hypothese 2: Het positieve verband tussen religieuze participatie en de hoeveelheid contact met allochtonen is sterker voor moslimmannen dan voor moslimvrouwen.

Moslims met meer allochtone contacten identificeren zich sterker als moslim (Maliepaard & Phalet, 2012). Moslimvrouwen identificeren zich sterker met het geloof dan mannen. Zij zullen het geloof daarom meer internaliseren dan mannen, zich meer gedragen volgens de islamitische normen en meer voorkeur hebben voor contact met allochtonen (Kalmijn, 1998). Daarom zijn de verwachtingen dat:

Hypothese 3: Er is een positief verband tussen religieuze identificatie van moslims en de hoeveelheid contact met allochtonen.

Hypothese 4: De relatie tussen religieuze identificatie en de hoeveelheid contact met allochtonen is sterker voor moslimvrouwen dan voor moslimmannen.

De helft van de autochtonen is negatief over moslims (González et al., 2008). Volgens Huijnk et al. (2015) zorgt dit voor minder gelegenheid op interetnisch contact. Daarnaast is de verwachting dat autochtonen volgens het principe van homofilie vaker contact hebben met minder religieuze moslims dan met religieuzere moslims, omdat religieuzere moslims zich anders gedragen, een ander wereldbeeld en andere normen en waarden hebben (Maliepaard & Gijsberts, 2012). Daarom zijn de verwachtingen dat:

Hypothese 5: Er is een negatief verband tussen de religieuze participatie van moslims en de hoeveelheid contact met autochtonen.

Hypothese 6: Er is een negatief verband tussen religieuze identificatie van moslims en de hoeveelheid contact met autochtonen.

Aangezien vrouwen religieuzer zijn dan mannen, gedragen ze zich mogelijk meer volgens de islamitische normen en waarden. Daardoor zullen ze minder op autochtonen lijken wat betreft gedrag, normen en waarden dan mannen, waardoor autochtonen volgens het principe van homofilie mogelijk minder vaak contact hebben met moslimvrouwen dan met moslimmannen. Daarom is de verwachting als er een negatief verband wordt gevonden tussen religieuze identificatie en de hoeveelheid contact met autochtonen dat:

Hypothese 7: Het negatieve verband tussen religieuze identificatie en de hoeveelheid contact met autochtonen is sterker voor moslimvrouwen dan voor moslimmannen.

Data & methoden

De analyse is uitgevoerd met data die is verzameld in de Survey Integratie Nieuwe Groepen 2009 (SING'09). Deze data is verzameld door het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) in opdracht van de Directie Inburgering en Integratie van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. De data bevat informatie over de grootste vluchtelingengroepen die afgelopen jaren naar Nederland kwamen en waarvan kwantitatieve gegevens beschikbaar zijn (Dourleijn, 2010). De respondenten zijn van Afghaanse, Iraakse, Iranese en Somalische afkomst¹. De database is geschikt voor dit onderzoek, omdat de database naast informatie over de religieuze participatie en religieuze identificatie van respondenten ook informatie bevat over de hoeveelheid contact van vluchtelingen met zowel allochtonen als autochtonen. Ook bevat de database ongeveer evenveel mannen als vrouwen.

De steekproef is per herkomstgroep gebaseerd op een gestratificeerde, enkelvoudige personensteekproef zonder teruglegging (Dourleijn, 2010). De steekproef bevat personen die ingeschreven stonden in de gemeentelijke basisadministratie (GBA), waardoor de steekproef landelijk is getrokken. De respondenten zijn ouder dan 15 jaar. De responspercentages waren 49 procent van de Afghaanse groep, 48 procent van de Iraakse groep, 44 procent van de Iraanse groep en 38 procent onder de Somalische groep. De interviews zijn face-to-face afgenomen. Respondenten die korter dan vijf jaar in Nederland verbleven, zijn geïnterviewd door een tweetalige interviewer.

De respondenten vormen wat betreft geslacht, leeftijd en inschrijvingsduur in de GBA een goede afspiegeling van de populatie. Alleen in de Somalische groep zijn er naar verhouding teveel respondenten onder de 35 jaar en te weinig boven de 55 jaar. Voor het doel van dit onderzoek zijn respondenten met een onbekende etnische achtergrond (n=85), van de tweede generatie (n=90) en niet-moslims (n=1152) niet meegenomen in de analyse. Er zijn 155 respondenten met een missende waarde op de afhankelijke variabelen verwijderd uit de steekproef. De resterende steekproefgrootte is 2513 respondenten. Hiervan zijn 1254 man en 1259 vrouw. Het percentage missende waarden op de overige variabelen is kleiner dan 5 procent van de oorspronkelijke steekproef en daarom worden ze door middel van *listwise deletion* behandeld. Hierdoor worden er 103 respondenten minder in de analyse meegenomen.

¹ Alleen de respondenten met een moslim en vluchtelingenachtergrond zijn meegenomen in de steekproef, vanwege deze reden zijn Poolse, Chinese en Nederlandse respondenten die oorspronkelijk ook tot de database behoorden, verwijderd.

Afhankelijke variabelen

Als afhankelijke variabele meet ik de hoeveelheid contact met allochtonen en de hoeveelheid contact met autochtonen. Deze zijn gemeten aan de hand van de hoeveelheid contact met vrienden/familie en de hoeveelheid contact met buurtgenoten. De hoeveelheid contact is gemeten van elke dag (1) tot en met nooit/minder dan één keer per jaar (5). De items zijn gehercodeerd zodat een hogere waarde staat voor meer contact. Een factoranalyse is uitgevoerd op de vier variabelen die de hoeveelheid contact met allochtonen en autochtonen meten. Hieruit kwamen twee componenten met ladingen van 0,84 of hoger, namelijk contact met allochtonen en contact met autochtonen. De Spearman-Brown coëfficiënt voor de schaal van allochtone contacten is 0,69 en voor de schaal van autochtone contacten 0,66.

Onafhankelijke variabelen

De onafhankelijke variabelen in de analyse zijn geslacht en religiositeit. Met behulp van een dummyvariabele worden vrouwen (1) vergeleken met mannen (0). Religiositeit wordt gemeten door middel van religieuze participatie en religieuze identificatie. Vier vragen in de dataset gaan over religieuze participatie, namelijk de hoeveelheid moskeebezoek dat varieert van elke dag (1) tot nooit/minder dan één keer per jaar (5), het aantal keer bidden dat varieert van vijf maal per dag (1) tot nooit/minder dan één keer per jaar (6) en de mate waarin een respondent halal eet en mee doet aan de ramadan, waarbij respondenten konden kiezen tussen ja alle dagen (1), ja de meeste dagen (2), ja sommige dagen (3) en nee helemaal niet (4). De variabelen zijn gehercodeerd, zodat een hogere waarde staat voor een hogere religieuze participatie. Een factor analyse op deze vier variabelen geeft factorladingen van 0,66 tot 0,83 en een Cronbach's alpha van 0,74. Het gemiddelde van alle vier de variabelen is gebruikt om de waarde van religieuze participatie vast te stellen. Aangezien de variabele 'bidden' een waarde van 1-6 kan hebben en de variabele 'halal' slechts een waarde van 1-4, zijn de waarden veranderd in waarden die variëren van 10-60, zodat een waarde van 1 bij de variabele 'bidden' nu 10 is geworden, bij 'moskeebezoek' 12 en bij de variabele 'halal' en 'ramadan' 15. Dit maakt het mogelijk om de variabelen bij elkaar op te tellen en het gemiddelde van alle variabelen te berekenen.

De vragen in de dataset die gaan over religieuze identificatie, bestaan uit drie stellingen, namelijk: 'Mijn geloof is een belangrijk deel van mezelf', 'Het doet pijn als iemand iets slechts zegt over mijn geloof' en 'Niemand mag mijn geloof in twijfel trekken'. De respondenten konden kiezen uit antwoorden die variëren van helemaal eens (1) tot

helemaal niet mee eens (5). De waarden van 1-5 zijn veranderd naar 12 tot 60, zodat de waarden hetzelfde zijn als bij de schaal religieuze participatie, waardoor de gemiddelden van deze twee schalen met elkaar zijn te vergelijken. Daarnaast zijn de variabelen gehercodeerd zodat een hogere waarde staat voor een hogere religieuze identificatie. Een factoranalyse geeft factorladingen van 0,76 tot 0,83 en een Cronbach's alpha van 0,70. Het gemiddelde van alle drie de vragen is de waarde van religieuze identificatie.

Controle variabelen

In de analyse wordt gecontroleerd voor herkomstgroep met behulp van dummy variabelen, omdat de religiositeit per herkomstgroep verschilt (Dourleijn & Dagevos, 2011). De referentiegroep is Somaliërs, omdat zij het meest religieus zijn (Maliepaard & Gijsberts, 2012). Ik controleer voor de variabelen werkzaam en opleidingsniveau, omdat vrouwen minder sociale contacten met autochtonen hebben, omdat ze vaker werkloos en lager opgeleid zijn dan mannen (Martinovic, 2010). Ik construeer een dichotome variabele die aangeeft of de respondent werk heeft (1) of niet (0). Het maximale opleidingsniveau is gemeten in basisonderwijs (1), vbo/mavo (2), mbo/havo/vwo (3) en hbo/wo (4). Er wordt gecontroleerd voor de variabele taalvaardigheid aan de hand van de vraag: 'heeft u, als u een gesprek in het Nederlands heeft, vaak, soms of nooit moeite met de Nederlandse taal?' De antwoordopties variëren van 'ja vaak moeite/spreekt geen Nederlands (1), ja, soms een beetje (2), nee, nooit (3)'. Ik controleer voor de verblijfsjaren van de respondent in Nederland met behulp van dummy's voor de categorieën 0-5 jaar, 5-10 jaar, 10-15 jaar en 15 jaar en langer. De categorie 0-5 jaar is de referentiegroep, omdat deze groep het kortst in Nederland is en nog minder interetnisch contact heeft kunnen ontwikkelen. Tot slot controleer ik voor de leeftijd van respondenten met behulp van dummy's voor de leeftijdscategorieën 15-25 jaar, 25-45 jaar en 45 jaar en ouder. De categorie 15-25 jaar vormt de referentiecategorie, omdat jongeren meer interetnisch contact ontwikkelen dan ouderen (Martinovic et al., 2009).

Methode

Om te meten of de mate van religiositeit voorspelt in welke mate een respondent contact heeft met allochtonen en autochtonen gebruik ik een multivariate regressie. Ik test of er een interactie-effect is voor de variabele geslacht. Elk model toets ik apart voor de hoeveelheid contact met allochtonen en de hoeveelheid contact met autochtonen. In het eerste model test ik welke effecten de controle variabelen en de onafhankelijke variabelen geslacht, religieuze participatie en religieuze identificatie hebben op de afhankelijke variabelen. Vervolgens test

ik in het tweede model of er een interactie-effect is van geslacht en religieuze participatie op de hoeveelheid contact met allochtonen en van geslacht en religieuze identificatie op de hoeveelheid contact met autochtonen.

Wanneer de resultaten uit de regressie bekend zijn, is het onduidelijk of de relatie tussen religie en contact met allochtonen hetzelfde is als de relatie tussen religie en contact met autochtonen. Om te testen of de relaties verschillen, wordt er een profielanalyse gedaan. Hierin worden de resultaten van meerdere groepen op een reeks testcores vergeleken (Stevens, 2009). Een profiel analyse wordt uitgevoerd met behulp van een *mixed design anova*. De twee afhankelijke variabelen worden als herhaalde meting behandeld, de onafhankelijke variabelen als *between-subject factoren* en de significante controle variabelen uit de regressies als *covariates*.

Resultaten

Beschrijvende resultaten

In tabel 1 staan de gemiddelde scores op elke variabele per geslacht en herkomstgroep vermeld. Om erachter te komen of vrouwen en mannen significant verschillend scoren op de afhankelijke en onafhankelijke variabelen zijn er t-testen uitgevoerd. Er is uitgegaan van een tweezijdige toets en een significantieniveau van $p < 0,05$. Er is geen significant verschil in religieuze participatie tussen mannen en vrouwen. Vrouwen identificeren zich echter wel significant meer met hun geloof dan mannen. Ook blijkt dat vrouwen significant minder contact hebben met zowel allochtonen als autochtonen dan mannen.

Om de correlaties tussen religiositeit en sociale contacten te meten, is de Pearson's r berekend met een tweezijdige toets en een significantieniveau van $p < 0,01$. De resultaten staan vermeld in tabel 2 en alleen de significante resultaten zullen in de tekst genoemd worden. De variabelen religieuze participatie en religieuze identificatie zijn positief gecorreleerd ($r = 0,45$). Ook de hoeveelheid contact met allochtonen en de hoeveelheid contact met autochtonen zijn positief gecorreleerd ($r = 0,25$). Zowel religieuze participatie ($r = 0,19$) als religieuze identificatie ($r = 0,08$) zijn positief gecorreleerd aan de hoeveelheid sociale contacten met allochtonen. Opvallend is dat de significante correlatie tussen religieuze identificatie en contact met allochtonen alleen geldt voor mannen en niet voor vrouwen.

Tabel 1: Beschrijvende resultaten: Range, gemiddelde (M), standaardafwijking (SD) en percentage *missing values* (MV).

Variabelen	Range	Alle respondenten N= 2513		Mannen N= 1254		Vrouwen N= 1259		Somaliërs N=827		Afghanen N= 820		Irakezen N= 550		Iraniers N= 316	
		M	SD	MV (%)	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M
Geslacht	0/1	0,5						0,56		0,47		0,46		0,51	
Religieuze participatie	13-60	39,84	13,36		39,68	14,45	39,99	12,19	47,34	10,64	38,37	11,87	37,95	13,15	27,28
Religieuze identificatie	12-60	44,32	10,41	0,92	43,35	10,75	45,29	9,98	46,85	9,54	44,58	10,28	44,06	10,26	37,52
Contact alloctonen	1-5	3,06	1,15		3,13	1,12	3,00	1,18	3,39	1,16	2,97	1,10	2,88	1,10	2,79
Contact autoctonen	1-5	3,35	1,21		3,42	1,18	3,28	1,24	3,47	1,21	3,38	1,21	3,24	1,20	3,15
Controle variabelen															
0-5 verblijfsjaren	0/1	0,07						0,11		0,03		0,07		0,06	
5-10 verblijfsjaren	0/1	0,19						0,12		0,28		0,14		0,17	
10-15 verblijfsjaren	0/1	0,46						0,34		0,56		0,59		0,29	
>15 verblijfsjaren	0/1	0,28						0,42		0,13		0,19		0,48	
15-25 jaar	0/1	0,25		0,28	0,26	0,26	0,23		0,25	0,30		0,20		0,18	
25-45 jaar	0/1	0,54		0,28	0,57	0,57	0,57		0,69	0,45		0,53		0,40	
>45 jaar	0/1	0,22		0,28	0,24	0,24	0,19		0,06	0,25		0,27		0,42	
Opleidingsniveau	1-4	2,49	1,12	2,94	2,63	1,10	2,35	1,13	2,05	1,05	2,63	1,12	2,61	1,12	3,02
Werkzaam	0/1	0,34		0,12	0,47	0,47	0,2		0,30	0,35		0,31		0,44	
Taalvaardigheid	1-3	2,20	0,70		2,29	0,69	2,12	0,71	2,24	0,70	2,17	0,71	2,18	0,71	2,22

Bron: Survey Integratie Nieuwe Groepen 2009

Tabel 2: Correlaties tussen religie en de hoeveelheid contact met allochtonen en autochtonen.

Variabelen	Contact allochtonen			Contact autochtonen			Religieuze participatie		
	Groep	Man	Vrouw	Groep	Man	Vrouw	Groep	Man	vrouw
Contact allochtonen	-	-	-						
Contact autochtonen	0,25*	0,24*	0,24*	-	-	-			
Religieuze participatie	0,19*	0,21*	0,18*	-0,004	-0,004	-0,002	-	-	-
Religieuze identificatie	0,08*	0,11*	0,05	-0,04	-0,04	-0,03	0,45*	0,47*	0,44*

* Significantie $p > 0,01$ (tweezijdig)

Verklarende resultaten

In tabel 3 zijn de resultaten van de multivariate regressie weergegeven. Uit de resultaten van model 1 blijkt er, in overeenstemming met de verwachting, een positief verband te zijn tussen religieuze participatie en de hoeveelheid contact met allochtonen. Hoe meer een individu religieus participeert, hoe vaker hij of zij contact heeft met allochtonen. Mogelijk neemt de gelegenheid op contact met allochtonen toe naarmate de religieuze participatie toeneemt. Verder blijkt dat vrouwen significant minder contact hebben met allochtonen dan mannen. Uit de resultaten van model 2 blijkt er echter geen verschil te zijn tussen mannen en vrouwen in de relatie tussen religieuze participatie en de hoeveelheid contact met allochtonen. Hiermee is de hypothese dat de relatie tussen religieuze participatie en de hoeveelheid contact met allochtonen sterker is voor mannen dan voor vrouwen verworpen.

Verder blijkt uit de resultaten van model 1 dat religieuze identificatie geen verband heeft met de hoeveelheid contact met allochtonen. Dat is in tegenstelling tot de verwachting. Ook de verwachting dat religieuze participatie zorgt voor minder contact met autochtonen, wordt op basis van de resultaten uit model 1 verworpen. Wanneer er niet gecontroleerd wordt voor herkomstland in de analyse, blijkt er een positief verband te zijn tussen religieuze participatie en de hoeveelheid contact met autochtonen. De verschillen tussen herkomstgroepen verklaren het ontbreken van een verband tussen religieuze participatie en de hoeveelheid contact met autochtonen. Daarentegen blijkt dat er wel een negatief verband is tussen religieuze identificatie en de hoeveelheid contact met autochtonen. Hoe meer een moslim zich identificeert met zijn of haar geloof, hoe minder vaak hij of zij contact heeft met autochtonen. Er is geen verschil tussen mannen en vrouwen in de hoeveelheid contact met autochtonen. In de beschrijvende resultaten bleek dit verschil er echter wel te zijn. Wanneer

opleidingsniveau en taalvaardigheid uit de analyse worden weggelaten, hebben vrouwen inderdaad significant minder contact met autochtonen. Het verschil tussen mannen en vrouwen in contact met autochtonen heeft dus geen verband met religieuze identificatie, maar veel meer met het verschil in opleidingsniveau en taalvaardigheid. In model 2 is getoetst of de relatie tussen religieuze identificatie en de hoeveelheid contact met autochtonen sterker is voor vrouwen dan voor mannen, maar in tegenstelling tot de verwachting, blijkt dit niet zo te zijn.

Tabel 3: Multivariate regressie modellen van de hoeveelheid contact met allochtonen en autochtonen.

	Contact allochtonen				Contact autochtonen			
	Model 1		Model 2		Model 1		Model 2	
	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE
Geslacht (man is referentiegroep)	-0,16**	0,05	-0,05	0,21	-0,05	0,05	-0,25	0,21
Religieuze participatie	0,01***	0,002	0,01***	0,003	0,001	0,002	0,00	0,003
Religieuze identificatie	-0,001	0,002	0,002	0,003	-0,007**	0,003	-0,008*	0,003
Rel. participatie x vrouw			0,003	0,004			0,004	0,004
Rel. identificatie x vrouw			-0,005	0,005			0,001	0,005
Controle variabelen								
0-5 verblijfsjaren								
5-10 verblijfsjaren	-0,16	0,11	-0,16	0,11	0,04	0,11	0,04	0,11
10-15 verblijfsjaren	-0,21*	0,10	-0,21*	0,10	0,08	0,10	0,08	0,10
>15 verblijfsjaren	-0,26*	0,10	-0,26*	0,10	0,09	0,11	0,08	0,11
15-25 jaar (referentiegroep)								
25-45 jaar	-0,05	0,06	-0,05	0,06	-0,42***	0,06	-0,42***	0,06
>45 jaar	-0,18*	0,08	-0,18*	0,08	-0,55***	0,08	-0,55***	0,08
Opleidingsniveau	0,006	0,02	0,007	0,02	0,05*	0,02	0,06*	0,02
Werkzaam	0,06	0,05	0,06	0,05	0,07	0,05	0,07	0,05
Taalvaardigheid	0,006	0,04	0,006	0,04	0,30***	0,04	0,30***	0,04
Etniciteit								
Somaliër (referentiegroep)								
Irakees	-0,42***	0,07	-0,42***	0,07	-0,24**	0,07	-0,24**	0,07
Iraniër	-0,33***	0,09	-0,33***	0,09	-0,36***	0,09	-0,35***	0,09
Afghaan	-0,32***	0,06	-0,32***	0,06	-0,12	0,07	-0,12	0,07
Constant	3,16***	0,19	3,10***	0,21	3,27***	0,19	3,34***	0,21
R ²	0,07		0,07		0,12		0,12	

Significatieniveau: P<0,05*, P<0,01**, P<0,001***

De hoeveelheid contact met allochtonen hangt af van de herkomstgroep, de verblijfsjaren en leeftijd van vluchtelingen. Somaliërs hebben significant vaker contact met allochtonen dan Irakezen, Iraniërs en Afghanen. Vluchtelingen die langer dan 10 jaar in Nederland zijn, hebben significant minder vaak contact met allochtonen dan vluchtelingen die korter in Nederland zijn. Verder blijkt dat vluchtelingen van 45 jaar en ouder significant minder contact hebben met allochtonen dan jongere vluchtelingen.

De hoeveelheid contact met autochtonen blijkt deels van andere factoren af te hangen dan de hoeveelheid contact met allochtonen. Somaliërs blijken weer significant meer contact te hebben dan Irakezen en Iraniërs, maar niet meer dan Afghanen. Vluchtelingen van 15-25 jaar hebben significant meer contact met autochtonen dan oudere vluchtelingen. Factoren die niet van invloed zijn op contact met allochtonen, maar wel op contact met autochtonen zijn opleidingsniveau en taalvaardigheid. Opleidingsniveau heeft een positief verband met de hoeveelheid contact met autochtonen. Hoe hoger een vluchteling is opgeleid, hoe vaker hij of zij contact heeft met autochtonen. De taalvaardigheid van een vluchteling heeft ook een positief verband met de hoeveelheid contact met autochtonen. Dat bevestigt de rol van taalvaardigheid van vluchtelingen voor de gelegenheid om in contact te komen met autochtonen.

Tot slot is er een *mixed design anova* uitgevoerd om te testen of de relatie tussen religie en de hoeveelheid contact met allochtonen en religie en de hoeveelheid contact met autochtonen verschilt. De variabelen contact met allochtonen en contact met autochtonen zijn hiervoor behandeld als herhaalde metingen en de scores op deze variabelen zijn gestandaardiseerd. Een significant resultaat betekent dat religie een andere relatie heeft met de hoeveelheid contact met allochtonen dan met autochtonen. In tabel 4 zijn de *between-subject* effecten weergegeven. Daaruit blijkt dat er, behalve voor taalvaardigheid, geen significant verschil is tussen de hoeveelheid contact met allochtonen en de hoeveelheid contact met autochtonen. Dat betekent dat de relatie tussen religie en de hoeveelheid contact met allochtonen niet verschilt met de relatie tussen religie en de hoeveelheid contact met autochtonen. Alleen de relatie tussen taalvaardigheid en de hoeveelheid contact met allochtonen en de relatie tussen taalvaardigheid en de hoeveelheid contact met autochtonen verschilt. Aangezien Nederlandse taalvaardigheid niet belangrijk is voor het contact met allochtonen uit de eigen herkomstgroep, maar wel voor het contact met autochtonen, is dit verschil verklaarbaar. Verder bevestigt tabel 4 dat Somaliërs het meest contact hebben met allochtonen en autochtonen en dat vluchtelingen van 25 jaar en ouder minder contact hebben dan vluchtelingen die jonger zijn.

Tabel 4: Resultaten *mixed design anova* – Het verschil tussen de relatie van religie en contact met allochtonen en de relatie van religie en contact met autochtonen.

Variabelen	F
Geslacht (man is referentiegroep)	0,26
Religieuze participatie	0,84
Religieuze identificatie	0,85
Religieuze participatie x vrouw	0,87
Religieuze identificatie x vrouw	0,85
Controle variabelen	
0-5 verblijfsjaren (referentiegroep)	
5-10 verblijfsjaren	0,002
10-15 verblijfsjaren	0,09
>15 verblijfsjaren	0,02
15-25 jaar (referentiegroep)	
25-45 jaar	4,46*
>45 jaar	11,00*
Opleidingsniveau	1,65
Taalvaardigheid	21,70*
Somaliër (referentiegroep)	
Iraniër	14,30*
Afghaan	11,51*
Irakees	24,68*
Intercept	0,00
Significantieniveau $p < 0,05^*$	

Conclusie en discussie

Het doel van dit onderzoek was om te testen of er verschil is tussen mannen en vrouwen in de relatie tussen religiositeit en sociale integratie. Specifiek is er gekeken of de relatie tussen religieuze participatie en contact met allochtonen voor mannen sterker is dan voor vrouwen en of de relatie tussen religieuze identificatie en contact met autochtonen voor vrouwen sterker is dan voor mannen. Op basis van de resultaten kan geconcludeerd worden dat er geen verschil is tussen mannen en vrouwen in de sterkte van de relatie tussen religiositeit en sociale integratie. Een tweede doel van dit onderzoek was om te kijken in hoeverre de relatie tussen religie en sociale integratie te generaliseren is naar vluchtelingen. Hieruit blijkt dat er verschillen zijn tussen Turken, Marokkanen en vluchtelingen in de relatie van religie en sociale integratie.

Met behulp van de theorie van voorkeur, gelegenheden en derde partijen is de relatie tussen religie en sociale contacten voorspeld (Martinovic et al., 2009). Er is een positieve relatie gevonden tussen religieuze participatie en de hoeveelheid contact met allochtonen. Dit suggereert dat religieuzere moslims meer gelegenheid hebben op contact met allochtonen door moskeebezoek (Martinovic et al., 2009). Religie kan dus mogelijk een rol spelen in

bonding verbindingen van vluchtelingen (Putnam, 2007). Er is een negatieve relatie gevonden tussen religieuze identificatie en de hoeveelheid contact met autochtonen. Moslims die zich sterker identificeren met hun geloof hebben dus minder *bridging* verbindingen. Er is geen relatie gevonden tussen religieuze identificatie en contact met allochtonen, dus de rol van voorkeur voor contact met mensen van dezelfde religie is niet bevestigd. Daarnaast is er geen relatie gevonden tussen religieuze participatie en contact met autochtonen. De relatie tussen religie en sociale integratie voor vluchtelingen is dus anders dan voor Turken en Marokkanen, want bij hen is er een relatie tussen zowel de religieuze participatie als de religieuze identificatie met de hoeveelheid contact met allochtonen en de hoeveelheid contact met autochtonen (Maliapaard & Phalet, 2012).

Het is opmerkelijk dat er geen verschil gevonden is tussen de religieuze participatie van mannen en vrouwen. In onderzoeken van Tubergen (2006), Maliapaard & Gijsberts (2012) en Loewenthal et al. (2002) kwam naar voren dat moslimmannen religieus actiever zijn en vaker naar de moskee gaan dan vrouwen. Het verschil in religieuze participatie verdwijnt als ook andere aspecten van religieus gedrag worden meegenomen in de analyse. Het ontbreken van een sterkere relatie tussen religiositeit en de hoeveelheid contact met allochtonen voor mannen is mogelijk te verklaren doordat vrouwen op een andere manier bij de moskee betrokken kunnen zijn dan mannen. Bijvoorbeeld door vrijwilligerswerk zoals fondsenwerving en het organiseren van feestdagen en speciale programma's (Furseth, 2008). Hoewel deze betrokkenheid anders is dan voor mannen vergroot het mogelijk voor religieuzere vrouwen ook de gelegenheid op contact met allochtonen vergeleken met minder religieuze moslimvrouwen.

Het ontbreken van een relatie tussen religieuze identificatie en contact met allochtonen komt mogelijk doordat het principe van gelegenheden voor vluchtelingen sterker van toepassing is dan het principe van voorkeur. Door de relatief kleine groepsgrootte en geografische spreiding van de groep, hebben vluchtelingen minder gelegenheid op contact met leden van de eigen herkomstgroep (Maliapaard & Gijsberts, 2012). Ook hebben ze minder gelegenheid om de moskee te bezoeken, omdat er mogelijk weinig etnische moskeeën zijn voor vluchtelingen, waardoor de afstand tot de moskee groot is (Maliapaard & Gijsberts, 2012). De voorkeur voor contact met allochtonen van de eigen herkomstgroep wordt mogelijk beperkt door de geringe gelegenheid voor dit contact. Het verband tussen religieuze identificatie en contact met allochtonen is in eerder onderzoek van Maliapaard & Phalet (2012) bij Turkse en Marokkaanse moslims wel gevonden. Turken en Marokkanen wonen in

tegenstelling tot vluchtelingen sterk geconcentreerd en in grote groepen (Maliepaard & Gijsberts, 2012). Het principe van voorkeur kan bij hen mogelijk een sterkere rol spelen dan bij vluchtelingen, omdat zij meer gelegenheid hebben om hun voorkeur daadwerkelijk toe te passen.

Een tweede punt waarop dit onderzoek afwijkt van het onderzoek van Maliepaard & Phalet (2012) is dat dit onderzoek geen negatief verband vindt tussen religieuze participatie en de hoeveelheid contact met autochtonen. Wanneer er niet gecontroleerd wordt voor herkomstgroepen is er wel een verband en dat is dan positief in plaats van negatief. Verschillen in herkomstgroepen zijn mogelijk beïnvloed door selectieve migratie. Zo zijn vluchtelingen uit Iran voornamelijk afkomstig uit de elitegroep, die hoger opgeleid en minder religieus is (Maliepaard & Gijsberts, 2012). Somaliërs zijn juist in hoge mate religieus en lijken in religieus gedrag op Turken en Marokkanen (Maliepaard & Gijsberts, 2012). Een aanvullende verklaring voor het verschil tussen Turken, Marokkanen en vluchtelingen is de rol van discriminatie. Maliepaard en Gijsberts (2012) vonden in hun onderzoek naar moslims in Nederland dat hoger opgeleiden binnen de vluchtelingengroep zich sterker gaan identificeren met hun geloof als zij zich gediscrimineerd voelen. Een sterke religieuze identificatie en het ervaren van discriminatie leidt tot minder religieus gedrag bij zowel hoog als laag opgeleiden moslimvluchtelingen, zodat ze mogelijk minder aanstoot geven aan hun omgeving (Maliepaard & Gijsberts, 2012). Bij Turken en Marokkanen is er geen relatie tussen discriminatie en religieuze participatie. In toekomstig onderzoek is het belangrijk om te controleren voor ervaren discriminatie.

Dit onderzoek draagt bij aan de bestaande literatuur over religie en sociale integratie, omdat getest wordt of de sterkte in de relatie tussen religie en sociale integratie verschillend is voor mannen en vrouwen. Er blijkt geen verschil te zijn in de relatie tussen religiositeit en sociale integratie tussen mannen en vrouwen. Verder lijkt de relatie tussen religiositeit en sociale integratie niet zonder meer te generaliseren naar vluchtelingengroepen. Het principe van gelegenheden lijkt ervoor te zorgen dat religieuzere vluchtelingen meer contact hebben met allochtonen door moskeebezoek. Van het derde partijen principe is alleen het element groepsidentificatie getoetst. Een sterkere identificatie met de islam zorgt niet voor meer contact met allochtonen. Dit suggereert dat een sterkere identificatie met de islam niet zorgt voor meer voorkeur voor contact met allochtonen. Een sterkere religieuze identificatie zorgt echter wel voor minder contact met autochtonen. Aangezien religieuzere moslims niet meer voorkeur lijken te hebben voor contact met allochtonen, wijst het erop dat minder contact met

autochtonen mogelijk veroorzaakt wordt door de negatieve houding van autochtonen tegenover moslims. Hierdoor zouden vluchtelingen minder gelegenheid hebben op het ontstaan van interetnisch contact (Huijnk et al., 2015).

De principes van voorkeur en gelegenheden zijn op een indirecte manier getoetst. Zo is er niet gevraagd naar de voorkeur voor contact met allochtonen of autochtonen, maar er is vanuit gegaan dat de voorkeur zich uit in gedrag. Ook is het onduidelijk of contact met allochtonen gaat over contact met leden van dezelfde herkomstgroep of met andere allochtone bevolkingsgroepen. De factor religieuze participatie bestond naast moskeebezoek ook uit bidden, halal eten en meedoen aan de ramadan. Deze items vormden één factor, het is dan ook aannemelijk dat hoe meer iemand bidt, halal eet of meedoet aan de ramadan, hoe vaker deze persoon ook naar de moskee gaat. Om in de toekomst de verschillen in betrokkenheid bij de moskee tussen vrouwen en mannen nauwkeuriger te onderzoeken, is het raadzaam om in de vragenlijst niet alleen te vragen naar moskeebezoek voor het gezamenlijke gebed, maar ook naar andere vormen van betrokkenheid bij de moskee.

Een beperking van dit onderzoek is dat de richting van de relatie tussen religiositeit en sociale integratie onduidelijk is, omdat de data cross-sectioneel is. Zorgt meer religiositeit voor minder contact met autochtonen of zorgt minder contact met autochtonen voor meer religiositeit? Toekomstig onderzoek zou deze relatie met een longitudinaal onderzoeksdesign kunnen bestuderen, zodat de richting van de relatie duidelijk wordt. Daarnaast is in dit onderzoek enkel de relatie tussen de religiositeit van islamitische vluchtelingen en sociale integratie onderzocht. Echter, hoe de sociale integratie van islamitische vluchtelingen verschilt van christelijke, anders-religieuze of niet religieuze vluchtelingen is onduidelijk. Het is aannemelijk dat christelijke vluchtelingen beter sociaal integreren, omdat religie voor hen een *bridging* functie kan vervullen, omdat zij gelegenheid hebben om autochtonen in de kerk te ontmoeten. Toekomstig onderzoek zou de integratie van islamitische, christelijke, anders-religieuze en niet-religieuze vluchtelingen met elkaar kunnen vergelijken.

Tot slot lijkt het waarschijnlijker dat de mate van contact met autochtonen niet zozeer afhangt van de voorkeurshouding van vluchtelingen ten opzichte van de eigen groep, maar van de negatieve houding van autochtonen ten opzichte van moslims. Om de door de overheid zo gewenste sociale integratie van vluchtelingen te bereiken, is het van belang om draagvlak voor vluchtelingen te creëren onder de Nederlandse bevolking. Een middel om draagvlak te creëren, is het in contact brengen van vluchtelingen en autochtonen, omdat contact

wederzijdse vooroordelen tussen groepen vermindert en de sociale integratie bevordert (Pettigrew & Tropp, 2006).

Referenties

- Allen, R. (2010). The Bonding and Bridging Roles of Religious Institutions for Refugees in a Non-Gateway Context. *Ethnic and Racial Studies* 33, 1049-1068.
- Asscher, L.F. (2015). *Kamerbrief participatieverklaring*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Bhikie, A. (3 maart, 2016). *Zorgen in Kamer over groeiende kloof allochtonen en allochtonen*. Verkregen op 3-3-2016 <http://www.nu.nl/politiek/4223993/zorgen-in-kamer-groeiende-kloof-allochtonen-en-autochtonen.html>.
- CBS (15 februari, 2016). *Asielverzoeken en nareizigers; nationaliteit, geslacht en leeftijd*. Verkregen op 16-4-2016 <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=83102NED&D1=a&D2=0&D3=0&D4=0-2,4,6,9,11,14-15,18,23,26,28-31,33-34,36,38,1&D5=16,33,40,42-44,1&HD=151021-0725&HDR=G2,G1,T,G4&STB=G3>.
- Dourleijn, E. (2010). *Survey Integratie Nieuwe Groepen 2009: verantwoording van de opzet van een survey onder Afghaanse, Iraanse, Iraakse, Somalische, (kort verblijvende) Poolse en Chinese Nederlanders en een autochtone Nederlandse vergelijkingsgroep*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dourleijn, E., Dagevos, J. (2011). *Vluchtelingengroepen in Nederland: Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Foner, N., Alba, R. (2008). Immigrant Religion in the U.S. and Western Europe: Bridge or Barrier to Inclusion? *International Migration Review* 42(2), 360-392.
- Furseth, I. (2008). Social Capital and Immigrant Religion. *Nordic Journal of Religion and Society* 21(2), 147-164.

- González, K.V., Verkuyten, M., Weesie, J., Poppe, E. (2008). Prejudice towards Muslims in the Netherlands: Testing Integrated Treat Theory. *British Journal of Social Psychology* 47, 667-685.
- Hirschman, C. (2004). The Role of Religion in the Origins and Adaptation of Immigrants in the United States. *International Migration Review* 38(3), 1206-1233.
- Huijnk, W., Dagevos, J. (2012). *Dichter bij elkaar? De sociaal-culturele positie van niet-westerse migranten in Nederland*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Huijnk, W., Dagevos, J., Gijsberts, M., Andriessen, I. (2015). *Werelden van verschil: Over de sociaal-culturele afstand en positie van migrantengroepen in Nederland*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Kindler, M., Ratcheva, V. (2014). *Social Networks, Social Capital and Migrant Integration at Local Level: European Literature Review: King Desk Research Paper 13*. Birmingham: University of Birmingham.
- Kalmijn, M. (1998). Intermarriage and Homogamy: Causes, Patterns, Trends. *Annual Review of Sociology* 24, 395-421.
- Kunst, J.R., Sadeghi, T., Tahir, H., Sam, D., Thomson, L. (2016). The Vicious Circle of Religious Prejudice: Islamophobia Makes the Acculturation Attitudes of Majority and Minority Members Clash. *European Journal of Social Psychology* 46(2), 249-259.
- Loewenthal, K.M., Mac Leod, A.K., Cinnirella, M. (2002). Are Women More Religious than Men? Gender Differences in Religious Activity Among Different Religious Groups in the UK. *Personality and Individual Differences* 32(1), 133-139.
- Maliapaard, M., Gijsberts, M. (2012). *Muslims in Nederland 2012*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Maliapaard, M., Phalet, K. (2012). Social Integration and Religious Identity Expression among Dutch Muslims: The Role of Minority and Majority Group Contact. *Social Psychology Quarterly*. 75(2), 131-148.
- Martinovic, B. (2010). *Interethnic Contacts: A Dynamic Analysis of Interaction Between Immigrants and Natives in Western Countries*. Utrecht: Utrecht University.

- Martinovic, B., Tubergen, F. van, Maas, I. (2009). Dynamics of Interethnic Contact: A Panel Study of Immigrants in the Netherlands. *European Sociological Review* 25(3), 303-318.
- Mc Pherson, M., Smith-Lovin, L., Cook, J.M. (2001). Birds of a Feather: Homophily in Social Networks. *Annual Review of Sociology* 27, 415-444.
- Miller, A.S., Hoffmann, J.P. (1995). Risk and Religion: An Explanation of Gender Differences in Religiosity. *Journal for the Scientific Study of Religion* 34, 63-75.
- Pettigrew, T.F., Tropp, L.R. (2006). A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory. *Journal of Personality and Social Psychology* 90(5), 751-783.
- Putnam, R.D. (2007). E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century: The 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian Political Studies* 30(2), 137-174.
- Riele, S. te (2009). Religie en de sociaal-culturele integratie van allochtone groepen. In: G. Veen, van der. (ed.) *Religie aan het begin van de 21ste eeuw* (pp.117-128). Den Haag: CBS.
- SCP (2015). *Continu Onderzoek Burgerperspectieven: Burgerperspectieven 2015-4*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Smitt, T.S., Weiler, R., Yska, O. (2014). *VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2014: Een onderzoek naar de integratie van vluchtelingen in Nederland*. Utrecht: VluchtelingenWerk Nederland.
- Stark, R. (2002). Physiology and Faith: Addressing the 'Universal' Gender Difference in Religious Commitment *Journal for the Scientific Study of Religion* 41(3), 495-507.
- Statham, P., Tillie, J. (2016). Muslims in their European Societies of Settlement: a Comparative Agenda for Empirical Research on Socio-cultural Integration across Countries and Groups. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 42(2), 177-196.
- Stevens, J.P. (2009). *Applied Multivariate Statistics for the Social Sciences. Fifth Edition*. New York/London: Routledge.

- Sullins, D.P. (2006). Gender and Religion: Deconstructing Universality, Constructing Complexity. *American Journal of Sociology* 112, 838-80.
- Tubergen, F. van (2006). Religious Affiliation and Attendance among Immigrants in Eight Western Countries: Individual and Contextual Effects. *Journal for the Scientific Study of Religion* 45(1), 1-22.
- Tubergen, F. van (2007). Religious Affiliation and Participation among Immigrants in a Secular Society: A Study of Immigrants in the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 33(5), 747-765.
- UHNCR (2016). *Global Trends Forced Displacement in 2015*. Genève: United Nations High Commissioner for Refugees.
- Verkuyten, M. (2007). Religious Group Identification and Inter-Religious Relations: A Study Among Turkish-Dutch Muslims. *Group Processes & Intergroup Relations* 10(3), 341-357.
- Vervoort, M., Dagevos, J. (2011). The Social Integration of Ethnic Minorities: An Explanation of the Trend in Ethnic Minorities's Social Contacts with Natives in the Netherlands, 1998-2006. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 37(4), 619-635.
- Voas, D. (2007). Surveys of Behaviour, Beliefs, and Affiliation. In: J. Beckforth., J. Demerath (eds.). *Handbook of the sociology of religion*, 128-50. London: Sage.
- Woodhead, L. (2011). Five Concepts of Religion. *International Review of Sociology* 21(1), 121-143.